

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DE LA COPIA ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1989

Però una de les intervencions més definidores, en relació al pensament i a les inquietuts de De la Sagra, es va produir quan a les Corts de Madrid es va discutir el projecte de llei dels Ajuntaments, a on De la Sagra va posar en qüestió les intencions del Govern de dinamitar a aquests, ja que en la seva majoria eren en mans dels progressistes, a més de criticar el projecte pel seu centralisme, copiat com es pot suposar del model francès. En definitiva, De la Sagra va presentar una esmena en la que es defensava la llibertat dels Ajuntaments i criticava, durament, el seu principi centralitzador. (1078)

Amb aquestes intervencions començava la seva trajectòria cap a idees més radicals d'organització de la societat i de l'Estat, molt pròximes a Proudhon. Malgrat els esforços dels progressistes i de Ramón de la Sagra, l'abril de 1840 aquest projecte fou aprovat i sancionat per la reina regent. En aquest cas De la Sagra s'havia desmarcat del partit moderat, ja que no era partidari de l'excessiu intervencionisme de l'Estat als afers socials perquè: "El Estado es el poder político, pero con el Estado se han confundido una porción de esferas sociales diferentes, porque la política ha tratado de invadirlo todo." (1079) Ramon de la Sagra considerava que a la societat hi confluen interessos de diversa índole, com per exemple morals, populars, religiosos, industrials, a més dels polítics, i per tant entenia que s'havien de gestionar per separat, segons els diversos poders de la societat, no

només de l'Estat.

En el cas de l'educació Ramón de la Sagra pensava que el paper de l'Estat havia d'esser canalitzar la defensa dels interessos polítics i educatius a través dels Ajuntaments, que facilitàs una organització descentralitzada. Ni l'Estat ni els Ajuntaments havien d'incidir en la formació religiosa dels alumnes, només havien de procurar que aquesta matèria hi fos contemplada ja que no era competència seva. És un fet important perquè, segons aquest autor, l'educació havia d'esser moral i cristiana, i la intervenció de l'Estat havia d'estar molt limitada.

La interpretació progressiva de l'evolució de la societat de Ramón de la Sagra queda reflectida en aquestes paraules:

"... admitir el dominio de la autoridad justa, con tal que ésta se colegie al frente del movimiento progresivo y racional del espíritu humano. Si la revolución política fue promovida por el pueblo, la felicidad de éste reclama que la revolución social sea promovida por el Gobierno, con el auxilio y colaboración del mismo pueblo." (1080)

En aquesta etapa de Ramón de la Sagra el podem considerar com a reformador social, amb influències del socialisme utòpic de Saint Simon, primer, i de Proudhon, després. (1081) Influenciat per aquest darrer, pensava que la ciència social era en estreta unió amb la evolució inevitable de la Humanitat de cap a una societat de progrés i amb el propòsit de constant reorganització. Considerava que la societat havia superat la fase en que es garantia l'ordre despòtic mitjançant la ignorància

i l'exploració, per això pensava que la instrucció havia de tenir un paper important a la nova societat.

Ramón de la Sagra esperava una reforma social fonamentada en la justícia social, i possibilitada pels avanços en la ciència social. És evident que aquest autor ha d'esser estudiat tant pels seus plantejaments educatius com pels seus plantejaments socials.

Ell mateix es defineix quan a Relacion de los viajes hechos en Europa, (1082) i es refereix al de 1838, es demana la següent pregunta:

"¿Qué necesita, pues, una sociedad constituida de la manera que se halla la de España?- Educarla y reformarla. No hablaré de reforma política y administrativa, objeto de la revolucion actual, y mirada de distinta manera y bajo diversos aspectos por los partidos que despedazan el seno de la patria. Mi objeto, se limita á recomendar la educacion primaria y la reforma moral del pueblo español, cuya importancia aun se desconoce, no obstante que el tropezar siempre con el obstáculo de la desamortizacion, en todos los pasos que se dan en la senda de las mejoras, pudiera haber sugerido la idea de empezar por el principio, si se quiere edificar con solidez y duracion". (1083)

En aquells moments De la Sagra era bastant pessimista sobre el paper que jugaven els governants a les reformes que es duïen a terme en aquells moments a l'Estat espanyol, fins hi tot no compren la carrera cap el progrés que es du a terme a les nacions que estan al cap davant de la civilització europea, ja que la preocupació per a les masses fa oblidar als pensadors que les ideen.

Per evitar el que hi havia d'inconvenient a la civilitza-

ció europea i possibilitar una reforma social sense traumes.

Quan descriu el viatge, segons la versió de 1844, ho fa en una mena de dietari i deixa de banda aspectes tractats a l'original. En aquest sentit en Francesc Padró, a Los precursores españoles de la educación comparada, assenyala:

"Pero lo verdaderamente sorprendente es que cuando La Sagra quiere introducir, cuatro años después, en 1843, los resultados de su investigación comparativa en España, traduce desde luego la obra, pero -he ahí lo sorprendente- la transforma en un diario de viaje. De este modo, la obra pierde su carácter de investigación comparativa para convertirse en algo mucho más asimilable por el público español. ¿Hasta tal punto fue consciente La Sagra del atraso español?". (1084)

La resposta pareix que ha d'esser afirmativa en aquesta hipòtesi. Tant és així que el mateix de la Sagra afirmava, al final de la Introducció a l'obra que referia els seus viatges per Europa, que:

"Dada esta idea general del objeto y fin de mis viajes, comenzaré ahora á indicar lo mas principal que durante ellos han comprendido mis observaciones, fuera del cuadro de especialidades espuestas ya en capítulos separados de la obra que publiqué en francés á principio de 1839, pero que no contiene todas las observaciones que he reunido; porque proponiéndome siempre el publicar mis obras en España y para España, reservé para entonces el referir todo en cuanto en mis viajes hubiese visto de interesante y aplicable en mi pátria, y que no podia serlo tanto para la nación francesa". (1085)

I efectivament és un diari de viatges, que comença així: "Salí de París el 18 de mayo de 1838 á las seis de la tarde....". (1086)

Curiosament, la primera vista que De la Sagra descriu és la que va dur a terme a la presó de Loos, a Lila, ciutat industrial, però que es veu tenia una capa de població miserable que generava delinquència. Ens presenta aquesta institució, capsalera de comarca, amb un defectuós règim penitenciari. Malgrat això afirmava que sorprenentment s'aconseguien uns bons resultats de disciplina i d'ordre. (1087)

Es dedueix, de les descripcions que ens fa, que el tema que més li preocupava era el de la situació dels més desfavorits de la societat, perquè segueix fent referència a presons, hospicis, educació de sorts-muts, de cases de dones apenadides de la prostitució i cases de dementes.

Així i tot s'interessa per l'Escola normal de Lieja, de la que ens diu:

"En 1836, estableció de acuerdo con la regecacia de Lieja, una escuela normal primaria, cuya enseñanza es enteramente gratuita, quedando al cargo de los alumnos el proveer á su subsistencia, aunque luego se ha obtenido un subsidio de 6.000 fr. del consejo provincial, en favor de los jóvenes que habitan en distritos lejanos: debiendo asistir a los cursos, los submaestros y ayudantes, y tambien las submaestras y ayudantas de las escuelas comunales. Aquellos se dividen en dos partes: 1º cursos permanentes, de ocho meses de duracion, desde octubre hasta mayo, cuyas lecciones son diarias ó de cinco veces á la semana cuando menos, durante las noches, tres dias para los varones, dos dias para la hembras: 2º cursos temporales, a los cuales concurren en los meses de vacaciones del curso permanente, los institutores rurales de la provincia, que necesitan perfeccionarse, todos los dias, dos horas de dia y dos de noche. El subsidio de 6000 fr. se distribuye de la manera siguiente..." (1088)

Aquesta preocupació per la formació d'educadors venia

donada pel paper que jugava la Societat pel foment de l'Educació que existia a Lieja, al igual que altres indrets del país i d'Europa.

Aquesta mateixa Societat s'havia interessat per la fundació d'escoles de pàrvuls i de l'educació de les nines. Precisament de l'educació de les nines, De la Sagra assenyala:

"El número de estas es mucho menos considerable en Bélgica que el de niños asistentes, puesto que sobre un total de 413.543 alumnos que al principio de 1835, solo eran niñas 178.033. Finalmente, sus desvelos en beneficio de las escuelas de adultos, se ven coronados de un feliz suceso. Estos son de dos especies: en las unas sola se trata de reparar los vicios de la instruccion primaria dada á la juventud de ambos sexos, y son imperfectas porque su enseñanza por una o dos veces por semana, no es perseverante. La otra, ó sea la escuela industrial, está destinada para completar la instruccion de las clases obreras, iniciándoles en unos siete años, y es sostenida por la villa". (1089)

Per tant hi havia un sentiment en favor d'una instrucció populista al servei de la potenciació de la indústria, en la seva veesant obrera, a on l'educació de la dona no jugava un paper gaire important.

Era l'escola industrial un antecedent de la formació professional en dos nivells: la preparatoria industrial assimilable a la Instrucció primària i la industrial propiament dita.

En línies generals cal indicar, en relació al sistema escolar de Bèlgica que l'escola privada confesional era la que tenia més força, eren les anomenades escoles lliures,

que quedaven definides de la següent manera:

"Hablamos tambien de la influencia del clero católico en la enseñanza primaria. Es una arma demasiado poderosa, dije á mi amigo, para que el gobierno ceda su manejo y direccion á clase alguna de la sociedad, y mucho menos á la influyente del clero. -"Que quiere V., me contestó; el gobierno actual le debe mucho á este mismo clero, pues la revolucion belga, puede asegurarse que en gran parte es obra suya; no puede mostrarsele desagradecido, y ademas el artículo 7 de la Constitucion reconoce la libre enseñanza".-"Pase, le repliqué, la libre enseñanza, pero mediando el examen y el diploma de capacidad á los maestros, su sumision á la ley, una inspeccion activa é ilustrada por parte del gobierno, y una util rivalidad sostenida por fondos municipales. Bajo tales condiciones no tardarian en decaer las malas escuelas; las dirigidas por clérigos poco instruidos ó fanáticos no podrian luchar contra las comunales, y con un gran celo de parte de los inspectores, no tardaría Bélgica en verse libre de esa influencia clerical que todo lo invade".-Con este motivo hablamos de la necesidad de una ley orgánica para la enseñanza primaria, y convenimos en que es preferible que semejante proyecto no se presente en las circunstancias del dia, porque siendo el espíritu de las cámaras y del gobierno favorable al clero católico, la ley no dejaria de serlo tambien y el mal tomaria mayores raices".
(1090)

Com es veu es defineix clarament, i d'acord amb la mentalitat secularitzadora del seu moment, a l'altura de qualsevol liberal del seu temps a l'Estat espanyol. La realitat belga li venia bé per fer aquest comentaris i d'altres per comparar amb la realitat dels seus orígens.

El que no vol dir que no penses en l'educació moral i religiosa, que per altra banda resultava ben normal en aquella època. Una de les preocupacions que existien

per a De la Sagra era l'efecte, al respecte, de la vida que obligava dur la industrialització als joves, perquè considerava que:

"La vida de las fábricas deja poco tiempo para la instruccion de los jóvenes, y menos aun para su educacion moral y religiosa. Muchos niños concurren actualmente á las escuelas, pero salen de ellas antes de tiempo. La escasez de escuelas de párvulos les hace ademas perder los primeros años, en que pudieran adelantar mucho, para no necesitar despues mas de dos ó tres años de escuela primaria". (1091)

La seva preocupació per la vida dels obrers i la divisió del treball, el feia fixar-se en temes relacionats amb la formació d'aquesta capa de la societat, fonamentalment per a descobrir de quina manera podien col.laborar en la construcció de la nova societat i de les conseqüències dels ambients socials que generava la societat d'aquell temps, especialment en les capes marginades de la societat.

Per tots els aspectes que he considerat fins ara, crec que cal considerar-lo un dels autors precedents de la Sociologia de l'Educació a l'Estat espanyol, així com un comparativista del seu temps. A més de que els seus plantejaments educatius són eminentement socials.

En aquest estudi que du a terme De la Sagra, fins i tot, es veu una tendència a que els aspectes socials es vegin des d'una òptica comparativista i que al mateix temps es polititzin, sense voler fer cap afirmació negativa al respecte, més bé resulta enriquidor per a la comprensió

del moment post-revolucionari que es vivia a Bèlgica en aquells moments i en comparació a Holanda.

Una de les seves preocupacions era precisament el paper politic que pogués jugar el clergat, precisament quan parla de la llibertat d'ensenyança, considera que aquell era, d'alguna manera, el culpable de la decadència de l'estat de l'educació a Bèlgica. Però era contradictori a les seves afirmacions:

"Pero no fué el gobierno substitudo el que dio el golpe fatal á la instruccion primaria en Bèlgica, sino el mismo partido liberal que hizo sancionar el principio de libertad absoluta, en una institucion donde la libertad puede no ser absoluta. El gobierno aun que conoció el mal, fue impotente para impedirlo, pues hijo de una revolucion, recibió de ella la ley y no pudo dominarla. No obstante hizo mucho para salvar los establecimientos creados por la administracion precedente, pero encontró el inevitable obstaculo de un ciego espíritu de partido y de una deplorable indiferencia por los intereses morales del pais". (1092)

En aquest tema és bastant contundent i clar, especialment en el que es refereix a les crítiques a la tolerància a la ingerència de les ordres religioses en el món de l'escola i a les contradiccions del governants, especialment a les dels liberals.

Per altra banda, a vegades pareix utopista i defensor de les classes treballadores, i sovint cita a M. Ducpetiaux, per assenyalar per exemple:

"En medio de este descuido casi general de la instruccion primaria en Bèlgica, se nota la actividad del clero católico en llenar el vacio que deja el gobierno y las administraciones provinciales

y comunales. Movidas de un celo cristiano si se quiere, pero desplegado un ardor invasor poco análogo con la abstracción de los negocios civiles, las congregaciones religiosas se han substituido á los maestros comunes, y llevando aun mas adelante el espíritu de la cooperacion, han establecido un gran número de escuelas para niños pobres de uno y otro sexo. M. Ducpetiaux mirando solo la cuestion de la difusion de la educacion y de la enseñanza entre estas clases, elogia esfuerzos, y solo se lamenta de que no sean aquellas mas numerosas". (1093)

En un sentit de que posteriorment fins hi tot evoluciona cap a posicions absolutistes i religioses.

Del viatge a Holanda també ens fa falta indicar alguna de les coses que De la Sagra pretenia aconseguir amb ell, com per exemple:

"Siendo uno de mis principales objetos, el conocer prácticamente el estado de la enseñanza pública en Holanda, y con particularidad de la primaria, me propuse visitar las mejores escuelas del reyno, completando asi el conocimiento teórico que ya tenia yo de ella. Con la mira de poner á los lectores en camino de comprender bien las ventajas del sistema holandés, me parece oportuno en hacer un ligero bosquejo de su organizacion, antes de referir mis propias observaciones. Para ello me bastará extractar la exacta y detallada descripción que hizo Mr. Cousin en la obra especial que sobre este objeto ha dado á luz, por resultado del viaje en que me precedió á Holanda". (1094)

A continuació el que fa és una mena de descripció de l'estat de la instrucció primària en alguns indrets d'Holanda i a on expresa alguna de les seves opinions sobre l'estat de la qüestió, però sense aprofundir massa, si bé les seves observacions resulten sempre interessants.

Per altra banda, segons Elena Elizalde, l'obra més important per a la Pedagogia Comparada de Ramon de la Sagra resulta esser: "Cinco meses en Estados Unidos de la America del Norte", (1095) de la que ens diu:

"Estando en Nueva York quedó asombrado de la organización de los establecimientos de educación y beneficencia norteamericanos y se decidió a tomar notas de cuanto veía. Una vez en París, unos amigos le animaron a publicar sus notas de viaje por considerar que poseían gran interés para Europa.

El objeto de esta obra es recomendar la educación primaria y la reforma moral del pueblo español, y proporciona un indicatario razonado para hacerse uan idea de las instituciones de los Estados Unidos que pueden servir para dar al gobierno ideas de aplicación". (1096)

Per a nosaltres és important perquè De la Sagra va esser a on va iniciar el seu interès per estudiar els sistemes educatius, la qual cosa va incidir posteriorment a la seva actitud sobre la problemàtica educativa d'Europa i de l'Estat espanyol, especialment ens els anys que van de 1838 a 1845.

De la Sagra era un viatger i un filàntrope il.lustrat del segle XIX, que es va preocupar per divulgar els seus coneixements adquirits a través dels seus viatges i les seves lectures sobre instrucció primària, educació de sorts-muts, de cecs, tractament de delinqüents, establiments de beneficència , etc.

De la Sagra, no tan sols va col.laborar amb Pablo Montesino, en el cas de l'educació de pàrvuls, sinò que també es va juntar a J. M. Ballesteres en els seus viatges per Europa, duits a terme a partir de 1841. (1097)

Una de les primeres propostes que va dur a terme Ramón de la Sagra a l'Estat espanyol fou la que va efectuar al 25 d'abril de 1841 a la sessió de la Junta directiva de "Sociedad para mejorar y propagar la educacion del pueblo" sobre el modo de millorar les escoles primàries, i d'establir les d'adults, i a on entre altres coses indicava:

"La Sociedad establecida en esta Corte para propagar y mejorar la educacion del pueblo, ha dado un paso importantísimo hacia la reforma deseada con el establecimiento de las escuelas de párvulos, paso doblemente aventajado, porque ademas de los bienes que produce es fundamental para la reforma de la educacion pública en España. En efecto, señores, esta clase de escuelas son las únicas donde se hallan en práctica los profundos principios que deben servir de base para la educacion popular, tal cual la necesita y reclama el pueblo español. Los señores que me escuchan conocen bien cuáles son estos principios, para que me sea preciso repetirlos". (1098)

Pareix que tèn un vertader interès en promoure amb afany la millora de la instrucció pública per això adverteix de la urgència de la reforma de la Instrucció pública. És així que considera que:

"... si las escuelas de párvulos forman el primer eslabon de la cadena de establecimientos donde aquella debe procurarse, es indudable que todos los existentes deben someterse á un plan uniforme de mejoras, fundado en los mismos principios que sirven de base dichas escuelas: es decir, que deben ponerse en armonia con ellas todas las escuelas primarias y los demas establecimientos de instruccion pública". (1099)

Aquests plantejaments coincideixen amb els altres pensadors espanyols del seu temps de caire reformista, al manco amb la seva constant preocupació per moralitzar la joventut i evitar el vici i la delinqüència, a més de considerar

la utilitat de l'Educació al servei del nou règim econòmic, però sense creure massa en la seva estatalització.

Apel·la a la iniciativa de la Societat esmentada per el progrés de l'Educació, una iniciativa privada o pseudo oficial com a màxim, en el sentit de que hi havia elements influents a la vida oficial com era el cas de Pablo Montesino. Pensa en una reforma de la Instrucció pública amb les característiques i condicionants següents:

"...En dia se hallan al cargo de los ayuntamientos la conservacion y el sostenimiento de las escuelas gratuitas, y su inspeccion y vigilancia al de comisiones especiales designadas por la ley; lo cual no puede servir de obstáculo para la realizacion del pensamiento que propongo. En efecto, pueden muy bien seguir las corporaciones municipales sosteniendo las escuelas primarias, y las comisiones especiales dirigiendolas é inspeccionándolas en todo cuanto la ley les confia; pero como esta no ha comprendido las escuelas de párvulos entre los establecimientos sometidos á su encargo, no resulta contradiccion alguna de que la Sociedad filantrópica que las ha creado en Madrid intervenga con sus luces en poner armonía con ellas las escuelas primarias. En esta parte la Sociedad no hará mas que tender con su influencia moral á llenar el vacío que nuestro sistema de educacion ofrece, y predisponer la opinion y los establecimientos de enseñanza para la reforma general que reclaman. Las corporaciones municipales, pues, y las comisiones especiales de vigilancia, deben admitir con la mas justa satisfaccion la oferta sincera, ardiente y patriótica de una Sociedad benéfica, reconocida y estimada por sus laudables trabajos, de unirse á ellas para contribuir al fin esencial de mejorar el estado de las escuelas primarias, poniendolas en armonía con las escuelas de párvulos que dicha sociedad sostiene, y proponer medios para generalizar el beneficio de la educacion á todas las clases que la necesitan". (1100)

La idea fonamental de De la Sagra, per tant, era posar amb armonia l'educació pre-escolar amb la primaria, a més de

facilitar la creació d'escoles d'adults, com l'últim eslabó de l'educació popular per possibilitar una instrucció adequada a les classes socials industrioses.

En definitiva aquesta proposta fou acceptada per la Junta de la Societat d'acord amb la següent resolució:

"1ª Que habiendo sido en todos tiempos, desde el establecimiento de la Sociedad, uno de los mas ardientes deseos de la junta poner en armonía la instruccion primaria con la de párvulos, tanto para que no se perdiesen los excelentes resultados que va publicando esta última, como para conseguir las mejoras que tan imperiosamente reclaman la primera, no podia menos de dar su mas completa aprobacion á las ideas emitidas por el Sr. La Sagra, tan conformes con las suyas.

2ª Que siendo uno de los objetos de la Sociedad, á cuya frente se halla, mejorar la educacion del pueblo, y no pudiendo caber la menor duda de lo necesario que es mejorar el estado actual de la instruccion primaria, la junta directiva está dispuesta á cooperar con el mayor celo para el logro de tan importante objeto con los ayuntamientos y comisiones de instruccion primaria, y excita á estos á que tomen en la consideracion mas detenidas las razones presentadas en la proposicion del Sr. La Sagra, y los principios de educacion de la niñez expuestos y explicados en el **Manual** de escuelas publicado por la Sociedad, á fin de que se vayan aplicando estos principios sucesivamente al sistema de educacion primaria.

3ª Que para hacer públicos los deseos de la junta y que pueda irse preparando la opinion en favor de estos principios, se ruega a los Sres. Editores del Boletin oficial de Instruccion pública que se sirvan insertar en él la proposicion del Sr. La Sagra...". (1101)

Aquestes eren bàsicament les preocupacions que De la Sagra transmetia sobre les reformes del sistema educatiu, en que sigui d'una manera molt concretitzada al paper que podia jugar l'esmentada Societat per a l'educació popular.

Una de les preocupacions més característiques de De la Sagra, com ja hem vist, era la potenciació de l'educació

dels pàrvuls, i de com pensava De la Sagra de l'educació dels infants, especialment dels més menuts, així com de la seva actuació ja concretament a l'Estat espanyol, cal assenyalar el que va publicar al B.O.I.P. el 1842 l'article: "Noticia del establecimiento de educacion formado recientemente en la fábrica de cigarros de Madrid para los niños de sus operarias", (1102) en el que es deia:

"Las escuelas de párvulos ofrecen en excelente asilo á los niños chicos durante la ausencia de las madres jornaleras del hogar doméstico; pero aparte de que tales establecimientos solo constituyen el principio de la educacion popular, no pueden tampoco prestar amparo á los niños mas chicos todavía, ni á los mayores, á que acabo de referirme, y cuyo est ado de abandono reclamaba un pronto remedio. La circunstancia de pertenecer muchos de ellos á operarias de la fábrica de cigarros, me sugirió la idea de promover en la misma la ereccion de un asilo general que reuniese á los niños de todas las edades, y procurase la educacion adecuada á cada una al destino social de la clase jornalera á que pertenecian sus familias". (1103)

Era una visió funcional que coincidia amb la de la "Sociedad para la mejora de la educacion del pueblo", en la que jugava un paper fonamental Pablo Montesino i a la que també col.laborava Mesonero Romanos. Aquesta Societat, com és sabut, havia creat altres escoles de pàrvuls com per exemple la d'Atocha de la que era inspector el mateix Ramón de la Sagra. Ocupació de la qual varen sorgir els presents plantejaments educatius, en favor de l'educació popular i en benefici dels barris més necessitats de la capital de

l'Estat espanyol.

La seva actuació com inspector de l'escola de pàrvuls d'Atocha ens indica, per exemple:

"...hice una visita domiciliaria á familias pobres de aquellos barrios que tenían niños en ella ó que solicitaban su admision. Dicha visita no fue inútil para mis estudios sobre las clases jornaleras, y ademas me dió á conocer una necesidad urgente, cuyo remedio en mi opinion seria un establecimiento tal cual yo siempre le habia deseado". (1104)

La seva preocupació era ben definitiva i clara, per aixó havia arribat a fer la següent proposta, amb el beneplàcit de la Societat a l'educació del poble:

"Fijé, pues, mi consideracion en la fábrica de cigarros, que por suministrar trabajo diario á un gran número de mugeres por cuenta del Gobierno, me pareció á propósito para realizar el ensayo de educacion popular, que á mi modo de ver necesitan las clases obreras. Al mismo tiempo no me parecia conveniente que el costo saliese del Erario público, sino de las mismas jornaleras, procurando estimular por medio á apreciar mas la enseñanza que se proporcionase á sus hijos, hermanándolas por un sentimiento fraternal de cooperacion, y haciéndoles poco gravoso, al mismo tiempo, este sacrificio". (1105)

En definitiva la proposta va quedar concretitzada en tres escoles, com queda indicat al següent paragraf, amb paraules de De la Sagra:

"Estos proceden ya no solo de la escuela de párvulos establecida desde el mes de Noviembre pasado, sino ademas de otras primarias: una para niños y otra para niñas mayores de seis años, establecidas en el mes de Junio último en bellos locales, y surtidas de todos los enseres necesarios para la enseñanza, cuya coleccion será completada sin dejar nada que desear, con lo que se ha pedido al extranjero". (1106)

Aquestes escoles de la fàbrica de cigarros comptava amb una matrícula de 500 infants: 200 pàrvuls, 130 primària de nins i 160 de nines. Com es veu ni es discutia la coeduca-

ció, en el cas de la Instrucció primària.

Posteriorment De la Sagra també va divulgar les seves propostes educatives i estudi de la realitat educativa a la "Revista de los Intereses Materiales y Morales. Periodico de doctrinas progresivas en favor de la Humanidad". (1107)

Pretenia:

"Bajo el título de inetereses materiales, comprenderemos la agricultura, la industria, el comercio, las comunicaciones y obras públicas, la administracion política, los impuestos y la fuerza armada; bajo el de intereses morales, entenedemos la direccion superior que deben recibir todas las instituciones en general, y en particular la concerniente a la educacion, la beneficencia, la represion y el castigo de los delitos, y la reforma moral de los delincuentes". (1108)

Els articles que publicarà aquesta revista seràn de cinc tipus: 1er. Doctrinals: de discusió i de principis; 2on. Descriptius i raonats, sobre descobriments científics, progressos agrícoles i insdustrials, institucions benéfiques..., a diversos països; 3er. Crítiques de les reformes i millores promogudes a Espanya i a l'extranger; 4art. anuncis. (1109)

Es defineix pel progrès en el sentit que ho diu en el subtítol de la revista: "doctrinas progresivas en favor de la humanidad", pero considera que:

"...si admitimos la natural tendencia de las sociedades modernas hácia el **progreso**, tambien conocemos los inconvenientes que le son inherentes y los males que se infiltraron en la sociedad, por consecuencia inmediata del mismo, aplicado á una organizacion viciosa. Y no obstante, tenemos que declarararnos **progre-sistas**, porque la humanidad es progresiva, aunque no adoptemos aquel nombre en el sentido político

que le dan los partidos. Cuando en el curso de la manifestacion de nuestras doctrinas, llegemos al punto en que sea necesaria calificar y definir precisamente los partidos, se verá en lo que diferimos del progresista y del moderado; por ahora nos es suficiente indicar francamente cual será el carácter de nuestras doctrinas, que espondremos con la mayor independencia de las opiniones, creencias y preocupaciones presentes, lo mismo que todas las consecuencias, funestas pero necesarias é inevitables, de los principios de libertad y soberanía conseguidos por los pueblos que caminan al frente de la revolucion". (1110)

Es evident que De la Sagra pretenia reconduir la reforma establerta pels poders polítics, des del punt de vista de que considerava a l'organització social necessitada d'una reestructuració amb més convicció que la que es duia a terme en aquells moments.

El seu interés per l'educació resulta evident, en el sentit de que és constant en els seus comentaris relacionats amb el tema, especialment desde l'òptica de la marginalitat social: Cecs i educació, criminalitat i educació, etc, però en aquesta publicació no si dedica gaire.

De totes maneres en podem treure alguna idea del que l'interessava divulgar al respecte, per exemple, quan parla d'instrucció i criminalitat aprofita per indicar aspectes de política educativa en general. Com és el cas de les següents afirmacions:

"La conveniencia y la necesidad de la instruccion, han decidido á los gobiernos modernos á proporcionarla por distintos medios, y las clases mismas se han esmerado en obtenerla y elevarla y elevarse asi sobre el lugar que ocupaba. El patrimonio del talento y de la instruccion, haciéndose comun á todos los indivi-

duos, ha procurado á muchos el reducir y hasta destruir las distancias que de otros mas ofortunados los separaba, creandose de este modo en las naciones modernas, una nueva aristocr cia del talento que conduce á la fortuna   invade con sus inmensas conquistas en la industria, en el comercio y en la política, hasta los últimos atrincheramientos donde procura defenderse la antigua aristocracia del nacimiento y de los privilegios". (1111)

Es reconeix la utilitat de la instrucció, però es considera que els governs s'han preocupat més per divulgar el concepte, que de posar els mitjans per assolir un reeximent d'aquesta. Els mals de la instrucció pública comen en per una mala direcció, en aquest cas concret de la de Francia. Tant es aix  que De la Sagra afirma:

"Los efectos perniciosos de la mala direccion dada   la enseñanza pública en Francia, se notan en todas la clases de aquella sociedad. El veneno de la ambicion, el desencanto de la profesion que se egerce, se han esparcido y dominan generalmente. El artesano mensoprecia el trabajo material, el jornalero odia al fabricante que le d  con que vivir; este envidia el fausto banquero, y mira los ascensos en la carrera política y parlamentaria, como consiguentes   la fortuna que el mismo acumula. En el bello sexo domina este sentimiento de excentricidad, que aleja a los individuos de las profesiones mecánicas; y en fin toda la nueva generacion parece engendada con tales principios. Este mal procede de la educacion, que ha subvertido el órden de las ideas racionales escitando la vanidad, el orgullo, las rivalidades; que ha dado al ejercicio del talento una proponderancia suma, que ha alterado el nivel y la regular proporcion que debe existir entre las profesiones y las capacidades, destruyendo el principio conservador de la desigualdad de condiciones, desigualdad precisa y natural, pero que llega á ser violenta, forzada y peligrosa cuando no corresponde   una desigualdad semejante en las inteligencias de los individuos.

Asi nos espresamos en un curso público en el ateneo de Madrid en 1839. Entonces indicamos

la funesta influencia de la criminalidad; el número anterior de este periódico contiene varios hechos que se verifican en Inglaterra; veamos ahora lo que nos ofrece la Francia". (1112)

A continuació ens aporta una serie de dades referents a la criminalitat en relació a la Instrucció primària i la moralitat a França, dels que dedueix que la moralitat és més gran al sexe femení. (1113)

En el segon tom d'aquesta revista ja hi trobam poques referències al tema de l'educació i bestant minvades, ja que ho fa indirectament a articles com "Agricultura. De las exposiciones públicas; de la proteccion del gobierno; de las tareas de cultivo en los colegios" dedicat als Estats Units de Nord Amèrica, (1114) amb l'excepció feta de l'article: "Colonia Agrícola y Penitenciaria de Mettray" en que ens diu:

"...Indudablemente puedo asegurar, que el establecimiento de Mettray, mejora la condicion y el carácter de los jóvenes allí reunidos, que la alianza del sentimiento de la familia con un sistema bien combinado de enseñanza y de trabajo, hace útiles a la sociedad, jóvenes que ya habian puesto el pié en la senda del vicio y que abandonados á sí mismos hubieran continuado hasta el abismo de la criminalidad". (1115)

La filosofia d'aquesta experiència, comentada per De la Sagra, és fonamentada en relació a la joventut en aquests aspectes:

"Este sistema de familia, le aplicamos en todo su complemento: empezando, en cuanto podemos, aun antes de la entrada del niño en la colonia y continuándole mucho tiempo despues de su salida. No descuidamos circunstancia alguna capaz de producir una saludable

y duradera impresion sobre el alma y el corazon de nuestros jóvenes; pues nada hay indiferente cuando se trata del hombre y de su mejora.

Hemos procurado unir á la solicitud de un asilo paternal, la justa severidad de la casa de correccion... Pero si la vida material es dura para nuestros colonos, nos parece imposible llevar mas lejos los cuidados y la prevision sobre la mejora moral. Y ciertamente no podria ser de otro modo, cuando hay niños menores de siete años entre los que llegan á la colonia, y una de nuestras familias se compone de 40 pupilos de los cuales el mayor no tiene doce años.

Sobre la fachada de las casas se lee: "Amémonos unos á otros porque la caridad viene de Dios."- Este precepto, que ha penetrado hasta el fondo de los corazones de nuestros colonos, influye poderosamente en los hábitos de su vida. Podemos asegurar, lo que parece extraño y hasta increíble, que nada es mas raro que un mal tratamiento ó una accion brutal en estos jóvenes, que habian estado en contacto con los seres mas groseros sin tener á la vista mas que ejemplos de brutalidad..." (1116)

En aquest sentit es preocupaven per potenciar una ensenyança dirigida a perfeccionar l'agricultura i en vistes a desaglomerar les poblacions industrioses amb un sentiment de solidaritat, unió, caritat i fraternitat, com a membres d'una gran família. En plena llibertat i arrabassar-los de la corrupció, instruint-los i educant-los. (1117) Plantejaments que assumia el propi De la Sagra a 1844, en una visió influenciada pel socialisme utòpic cristià, però encara molt fisiocràtic.

De La Sagra acaba per acceptar el model d'instrucció pública aplicat a Holanda, i segons el model presentat per Victor Cousin a París a 1837,(1118) i corroborat pel seu viatge duit a terme a aquelles terres el 1838, (1119) del que va publicar el seu resultat a 1844. D'aquest viatge en va treure la següent conclusió:

"Aquí termina la visita que hice en 1838 á diversas escuelas de la Holanda, y antes de concluir la relacion de ella, me parece conveniente insertar las reflexiones que entonces me ocurrieron y que fueron la consecuencia de mi exámen. El órden y la disciplina reinan en todas ellas, casi sin excepcion. El director, ayudado por algunos alumnos mas adelantados, lleva varios registros: uno de inscripciones ó matrícula, donde se asienta el nombre, el pais de naturaleza, la religion, la edad, la fecha de la admision etc., de cada niño: otro, donde se anotan cada tres meses, las sumas de notas semanales buenas y malas, que cada alumno ha obtenido, y estos resúmenes se compulsan al fin del año escolar, en la época de exámenes, para fijar las recompensas y premios que respectivamente merecen: otro registro, llamado de vacuna, donde se anota la edad del niño vacunado, su nombre y el de los padres, el del médico etc. etc. Todos estos registros estan llevados con mejor órden, aseo y puntualidad, y son consultados por el inspector y por los miembros de la comision de escuelas.

De la misma manera que la instruccion escolar. la instruccion religiosa se dá á los alumnos de las escuelas primarias de Holanda, conforme á un método uniforme...". (1120)

Es evident que Ramon de la Sagra es decanta per la intervenció estatal que es duia a terme a Holanda, encontraposició a la liberalització que es duia a terme a Bèlgica. Vegeu sinò aquestes paraules:

"En Hollande, au contraire (de Bèlgica, el principi de la libertad), l'education est soumise au système absolu de la centralization et à l'action immédiate du gouvernement. Il y avait donc pour moi un examen curieux à faire sur les différents résultats de ces deux systèmes opposés. D'un autre côté, le système scolaire des deux pays présente encore cette difference: dans l'un, la coopération et l'influence du clergé; dans l'otre, son exclusion. (...) Je devais chercher à connaître ces deux systèmes divers dans leur pratique et dans leurs résultats; il est donc évident que les écoles de Hollande étaient pour moi partie essentielle dans la comparaison qu'il s'agissait d'établir". (1121)

Uns de les raons que dona per inclinar-se en favor d' Holanda

és la no intervenció de les ordres religioses a l'ensenyança, a on es confonia llibertat d'ensenyança amb llibertat de creació de centres, cosa que s'utilitzava com eina de control del sistema educatiu, és per això que Holanda esdevé en defensora de l'intervenció directa al sistema educatiu de l'estat i així aconseguir una educació més popular i secular, circumstàncies que Ramón de la Sagra espera es donin a l'Estat espanyol en un futur proper.

En el fons la postura educativa de De la Sagra coincidia bastant amb la dels polítics del partit moderat a l'estat espanyol, que era: centralització i uniformització estatals, amb una concepció de la llibertat de l'educació bastant camuflada i vestida d'intervencionisme estatal i secularitzadora en la teoria i no laicitzadora de l'educació.

Definitivament a Ramón de la Sagra se'l pot definir com un reformista de la societat de caire moderat i defensor de les capes més marginades per la societat, i que donava bastanta importància al paper que pogués jugar el sistema educatiu a la reforma social.

Malgrat això no va tenir lligams amb el moviment obrer del seu temps i al final de la seva vida, en una etapa que nosaltres no estudiem, es va convertir a l'absolutisme i a l'espiritualisme religiós, radicalment oposat, per tant, a les seves idees inicials.

Aquest conjunt d'autors representa, de manera heterogènia, una forma de pensar característica d'un moment de canvi i d'instabilitat política, però al representen l'inici d'un plantejaments que d'alguna manera incidiren en la perspectiva que tendrien els buròcrates i polítics en el futur per a construir el sistema escolar, al manco els plantejaments més moderats.

Montesino és l'autor més conegut com pedagog que va impulsar la nova forma d'entendre l'educació, una educació plantejada amb els elements que la defineixen: intel·lectual, física i moral. Fou un gran impulsor de les escoles de pàrvuls, la instrucció primària i de les Escoles Normals.

Lista era personatge il·lustrat, que oferix un equilibri entre les humanitats i les matèries científiques naturals, i representa l'educador dels fills de la burgesia que anava escalant posicions a la nova societat, oferia una formació clàssica al mateix temps que utilitarista, pretenia una educació equilibrada.

De la Sagra un hereu d'aquells viatger de la Il·lustració, que evoluciona de postures eminentment liberals a postures més conservadores. Utilitarista i defensor de la l'educació dels pàrvuls. Es pot qualificar com un autor eminentment reformista, que considerava que el sistema educatiu espanyol anava en bestant de retard en relació als sistemes estrangers que ell mateix havia estudiat, com per exemple el d'Estat

Units de Nord Amèrica, Holanda i Bèlgica.

Aquests autors representen tres formes diferents de d'interpretar l'Educació, però que reflecteixen els diferents corrents que existien en aquells moments que coincideixen en la necessitat d'adaquar l'educació a les noves exigències de la societat.

2.2.2. El pensament pedagògic de Jaume Balmes.

Jaume Balmes (1810-1848) va néixer a Vic, i als set anys va ingressar al Seminari Conciliar d'aquesta mateixa ciutat catalana, fins que a continuació va acabar la carrera de Teologia a la Universitat de Cervera, a on es va doctorar.

Com a culminació d'aquest procés acadèmic va voler entrar com a professor a la mateixa Universitat i va oposar a una càtedra, però no l'aprovaren i es va conformar amb la càtedra de matemàtiques que havia creat l'Ajuntament de Vic. (1122)

Aquest prevere català, assatgista i filòsof del segle XIX, és conegut per les seves aportacions a la filosofia i pels seus escrits polítics, socials i religiosos, i no tant conegut pel seu pensament pedagògic. Cal conèixer les seves aportacions al pensament pedagògic a l'Espanya de la primera meitat d'aquest segle, malgrat no pugui ésser qualificat com a liberal, però sí que era un crític i coneixedor de les reformes liberals que es volien impulsar o legislar.

Jaume Balmes, també l'hem de conèixer per la seva tasca docent, un dels seus biografiadors més coneguts, Ignaci Casanovas, ens el presenta en les seves qualitats com professor, amb les paraules en la boca d'un deixeble seu, i aquest ens diu:

"Qui no ha sentit el Dr. Balmes en la càtedra, no ha vist el que és el bon ordre d'una classe, ni la puntualitat de l'assistència, ni l'interès de mestre i deixebles, ni l'atenció de tots, ni la claretat d'un gran professor, ni la dignitat i dolça rectitud en tractar els deixebles, ni l'afany amb que aquest forma l'enteniment i el cor

de la joventut. Jo el vaig sentir explicar matemàtiques, matèria delicada i subtil". (1123)

Continuen els elogis sobre Balmes de part d'aquest deixeble seu, i per resumir la seva tasca a la càtedra de matemàtiques, des del punt de vista de la seva dedicació, ens indica fins a quin punt l'absorbia, que ens conta:

"La Junta o l'Ajuntament demanava els antecedents o els cursos que tenia el pretendent per provar la compatència, o al menys per fer-la presumir. El Dr. Balmes res pogué presentar, fora d'un lleuger escrit; però el cert és que les seves lliçons van ben acreditar la seva gran ciència, i tothom va quedar complagut de l'encert en l'elecció, així com tothom va sentir que deixés la càtedra". (1124)

El que si se li ha de reconèixer a Balmes és la seva dedicació a l'estudi i a la reflexió, i la seva prolífica obra a la seva maduresa, que li va arribar molt jove.

Ignaci Casasnovas ens el presenta en la seva vessant d'educador, al que qualifica com a educador de primer ordre. Ens vol fer comprendre la qualitat moral de les seves reflexions sobre temes d'urbanitat, a on Balmes es manifesta com a humanista al mateix temps que utilitarista, pensa que l'home en sí mateix és l'objecte d'estudi més important que s'ha de dur a terme, i col·loca l'ociositat en front de treball i diu: "...El treball és remei preventiu dels nostres mals, i també curatiu de les malvestats de les passions", (1125) era, aquesta, una utilitat al servei de la seva concepció moral.

El seu humanisme social també queda reflectit en les següents paraules

en aquest mateix discurs:

"... Donau a vostre treball la virtut de la constància. El temps va gastant les rodes en què corre la pàtria; vosaltres les substituïreu demà. La religió, la moral, la política, la riquesa, tot tindreu aviat la joventut d'avui. Tota carrera necessita treball. El sacerdot no en té prou amb el prestigi de l'oració; li cal també el de la saviduria . El jurista no en tindrà prou amb el càrrec oficial d'administrar justícia; necessitarà llum i ciència per saber-la interpretar. El metge podrà ésser que doni mort en lloc de la vida, si li manquen els coneixements necessaris. Cada professió mal aprofitada serà una font de mals per a la societat i una terrible causa de remordiments propis. L'única deu de felicitat d'aquest món és el compliment del deure. Ell consola en la vida, consola en la mort, i consolarà en l'eternitat" (1126)

De la reflexió i de la docència a Vic en trobam un reflex de les seves aportacions, a l'anàlisi que va dur a terme sobre l'ensenyament a "EL Criterio", a on ens vol deixar un testimoni no tan sols d'allò que teoritzaven sinó del que ells practicaven (1127)

Aquí no tan sols ens referirem a El Criterio, sinó també a les seves aportacions a través de les col.laboracions als periòdics en els que va participar, com a editor o bé com a redactor , per exemple ens interessa la crítica que va fer al Pla d'Estudis dels liberals moderats del 1845, anteriorment esmentat.

L'obra de Jaume Balmes referent a l'anàlisi educativa és poc coneguda, i poc valorada des del punt de vista de les seves idees pedagògic-pragmàtiques i moralistes que oferí a través dels seus escrits.

Per altra banda, Balmes, era una figura controvertida en el seu temps, unes vegades acusat de conservador, altres de reformista. Era, això sí, un home que va viure profundament la implantació del reformisme liberal a l'Estat espanyol a partir de la mort de Ferran VII, tot i essent lluitador a favor de la problemàtica conciliació entre liberals moderats i carlins, aspecte que va marcar gran part de la seva vida.

Políticament, doncs, podem afirmar que era un eclèctic, d'aquí el seu intent frustrat d'aconseguir que es dugués a terme el matrimoni entre Isabel II i el fill de Don Carles, amb la voluntat de propiciar la solució monàrquica, la supressió del conflicte bèl·lic en definitiva, però els seus esforços foren inútils, al manco en el que fa referència al matrimoni monàrquic. (1128) Ell el que volia era salvaguardar la monarquia de tendències excessivament liberals, i possibilitar la conservació d'un tradicionalisme moral de convivència social, que salvaguardàs el catolicisme.

Així i tot va esser receptiu a les noves idees mentre no anassin en contra de la seva moral cristiana, però sense oblidar els aspectes positius que ell trobava a la tradició catalana i espanyola, perquè no cal oblidar que Balmes va esser una de les peces claus en el pensament tradicionalista català. (1129)

Aquests aspectes obligaven a Jaume Balmes a mantenir una lluita continuada des de la dialèctica que significava la confrontació, la contraposició i a vegades la comparació, entre la

moral tradicional catòlica de l'Església-institució i la progressiva institucionalització del liberalisme, sempre tenint en compte les diverses matitzacions que paulatinament s'introduïen. La nova moral no acabava d'acceptar el paper tradicional que fins llavors s'havia mantingut en el món secular, però també és veritat que els moderats pactaren amb l'Església una recuperació del seu poder, no sempre amb el resultat desitjat, de totes maneres els temps i la societat havien canviat i ja no podia ésser el mateix que temps enrera. La societat ja vivia un procés de modernització determinat, una dinàmica diferent, i per altra banda a Balmes li preocupava, en definitiva, conservar les essències del cristianisme i preveia que el liberalisme no afavoria, si es mantenia conseqüent, la recuperació de la moral cristiana.

Recordem que Balmes vivia en una època en que, al menys aparentment, es pretenia aconseguir, des del punt de vista liberal, la consecució i consolidació de la secularització del sistema escolar en procés de construcció, si parlem legislativament. En aquests mateixos moments, Jaume Balmes, polemitzava sobre la funció educadora de l'Església i s'oposava a la burocratització que significava la idea centralitzadora i uniformitzadora que implicava l'aplicació del Pla d'Estudis Gil de Zárate-Pidal de 1845.

Jaume Balmes pareix que va comprendre els canvis patrocinats des de l'Europa més desenvolupada des de la Revolució Industrial, que en part desitjaven els liberals espanyols, però sense oblidar les matitzacions corresponents motivades per les circumstàn-

cies soci-polítiques, que feren que en gran part aquestes idees fossin adaptades pels moderats des del poders polítics i els empresaris més emprenedors en el terreny econòmic, sempre condicionats per a les possibilitats reals que oferia el mercat interior i exterior. Naturalment els va ~~comprende~~ des de la dimensió de la seva moral cristiana.

Conscient dels canvis que es vivien en el seu temps va procurar assumir el que fos tolerable des de la seva mentalitat, i per exemple rebutjar les pautes secularitzadores que fessin perillar el possible poder de l'Església, que en gran part se li anava de les seves mans. D'aquí que procuràs defensar les seves postures ideològiques des del punt de vista de la filosofia que s'ha anomenat del sentit comú.

El pensament social i polític de Balmes pot quedar resumit, segons les indicacions de Salvador Giner que creu que Balmes romp subtilment amb el pessimisme típic del tradicionalisme i accepta la idea "de perfeccionament de la societat", identificat amb el concepte de civilització. Encara que Balmes ataca els liberals radicals és partidari d'un programa polític d'acció social que camini cap a la creació d'una comunitat humana en la que existeixi la major intel·ligència, moralitat i benestar possibles. (1130)

Una de les crítiques que fa Balmes a les ideologies del seu temps va dirigida als socialistes utòpics, però amb una reflexió manco visceral que la de Donoso Cortés, per comparar-lo d'alguna manera amb algun altre pensador catòlic de la seva època, perquè creu que les propostes d'aquests són perilloses

per a la continuïtat de la moral tradicional catòlica i poc pragmàtiques pel model de societat que s'anava construint.

A Balmes se'l considera com un dels introductors, a l'Estat espanyol, de la filosofia social del positivisme europeu.

Balmes, en definitiva, criticava tot canvi radical perquè creia que generava desequilibris i violència, que dificultava l'evolució natural de la societat.

També és veritat que a Jaume Balmes l'han utilitzat per dur a terme plantejaments d'un desmesurat espanyolisme, en contradicció amb els que diuen que fou el filòsof que la naixent burgesia catalana esperava o, per ventura, és que Balmes va jugar un paper contradictori, reflex de les contradiccions que va viure l'esmentada burgesia.

Segons Eduard Valentí (1131), Balmes fou un dels iniciadors del modernisme català i, per altra banda és evident, que en el seu pensament polític hi és present la idea de Catalunya. Fins i tot se l'ha considerat l'iniciador, entre altres, de l'escola filosòfica catalana. Balmes amb la seva filosofia "del bon sentit", pretén aconseguir una síntesi entre la tradició i la modernitat, la qual cosa ens ratifica en la idea que la seva filosofia i, en general, la majoria dels seus plantejaments polítics i socials, són eclèctics, però sempre baix d'una manifesta pressió de les seves idees religioses institucionals o no.

Aquesta pressió ideològica que imbuïa el seu pensament catòlic i social pot quedar resumida amb aquesta frase: "no es la política quien ha de salvar a la Religión; la Religión és quien ha de salvar a la política". Això vol dir, segons el

meu parèixer, que la Religió per a Balmes, condiciona els afers polítics i socials. Balmes és un defensor de catolicisme de l'ofensiva liberal, i el catolicisme havia d'esser font de solució de molts dels mals de la seva pàtria.

És bastant clar que en política era defensor de l'aliança de les forces anti-revolucionàries perquè eren les més pròximes a l'assumció del fet catòlic, acusava els liberals d'anar en contra de la religió catòlica, i amb això atacar el més popular de la seva nació. (1132)

Hi ha fets que justifiquen aquesta preocupació anti-liberal de Balmes, com per exemple la política desamortitzadora, el procés secularitzador que vivia la política del seu temps, especialment durant la regència d'Espartero. Es veu que la situació política que es vivia a l'Estat espanyol era un tema que li preocupava bastant, sobre tot a partir de 1840 quan publica, per exemple, "Consideraciones políticas sobre la situacion de España". En aquest sentit les circumstàncies no li eren gaire propícies ja que els esdeveniments polítics no l'afavorien excessivament, pensau que quan criticava a Espartero, aquest començava l'escalada al poder: el 18 de maig de 1841 és nomenat Regent. (1133)

Malgrat les dificultats, Balmes, decideix instal·lar-se a Madrid, després que "La Sociedad", per exemple, no li servís per catapultar les seves propostes polítiques, i a 1844 decideix fundar un periòdic polític a la capital de la Cort com fou "El Pensamiento de la Nacion" que surt per primera vegada el 7 de

febrer de 1844, que volia esser una catapulta de les seves idees i pretensions polítiques.

1845 també és un any clau per a Jaume Balmes, i les circumstàncies polítiques, aparentment amb els moderats en el poder, li eren més favorables, ja que per exemple el 17 de febrer de 1845 presentava un projecte de llei que proposava la devolució dels béns al clero secular. Però tampoc no va aconseguir els seus propòsits, ja que el tema clau que era el matrimoni d'Isabel II li va sortir foradat, i no aconseguiria l'esperada conciliació entre els diversos partits que conformaven l'espectre polític dominant del moment el partit progressista, el partit moderat i els carlistes. (1134)

Descansolat, el 25 d'abril de 1845, Balmes, se'n va a París, però ben aviat torna a Madrid, a on publica "El Conciliador" que també fracasa en les seves intencions de pacte múltiple, ja que, en definitiva, Isabel II es casa amb l'infant Francisco de Assís.

Això, però, va significar per a Balmes el retorn a la seva labor filosòfica i reflexiva, i publica una sèrie de llibres, entre els que hem de comptar "El Criterio", a on trobam plantejaments educatius que ens interessa estudiar. (1135)

Per altra banda tots sabem, a partir d'aquest temps, que Balmes ja s'acostava a la seva mort, puix que el 8 de juliol de 1848 moria a Vic a l'edat de 38 anys.

Ara ens toca aprofundir en el seu pensament pedagògic, que

és l'objecte d'aquest apartat.

Que també té una data clau, la de 1845, en la que publica una sèrie d'articles a "El Pesamiento de la Nacion" dedicats a criticar "El Nuevo Plan de Estudios" d'aquest any.

Aquest Pla d'Estudis, elaborat per Antonio Gil de Zárate, presentat i signat pel Ministre de Governació José Pidal, a on Balmes critica la seva centralització a l'estil francès, ja que considerava que el model francès no era aplicable a la realitat educativa de l'Estat espanyol. Creu, entre altres coses, que Madrid no està a l'altura de París, com a capital científica i literària. Critica també l'intervencionisme estatal a la Universitat i l'excessiva independència de la Universitat de Madrid, tot acusant-lo de monopoli universitari. (1136)

És una data important també perquè es publica per primera vegada "El Criterio" a la Imprenta Brusi, per l'impresor i editor del Diari de Barcelona, que era una obra de filosofia elemental però que ens aporta significatives reflexions morals i pedagògiques que ens interessen en el nostre estudi, i per esser l'obra de conjunt que més representa el pensament pedagògic de Balmes. (1137)

Per a Antonio Ramos, "El Criterio", significa:

"... la obra que mejor patentiza la trayectoria lógico-pedagógica de Balmes es el Criterio. Contiene tratados sobre educación de la sensibilidad, de la percepción, del juicio, del raciocinio, de los sentimientos, de la imaginación, de las pasiones y del carácter".(1138)

És a "El Criterio" on Balmes ens defineix el concepte educa-

ció, en termes de psicologia de la voluntat:

"El espíritu se desenvuelve con el trato, con la lectura, con los viajes, con la presencia de grandes espectáculos, no tanto por lo que recibe de fuera como por lo que descubre dentro de sí. ¿Qué le importa el haber olvidado lo visto u oído si se mantiene viva la facultad que el afortunado encuentro le revelara? El fuego prendió, arde sin extinguirse, poco importa que se haya perdido la tea.

Las facultades intelectuales y morales se excitan también como las pasiones. A veces un corazón inexperto duerme tranquilamente el sueño de la inocencia: sus pensamientos son tan puros como los de un ángel, sus ilusiones, cándidas como el copo de nieve que cubre de blanquísima alfombra la dilatada llanura; pasó un instante; se ha corrido un velo misterioso; y el horizonte se ha convertido en un mar de fuego y de borrascas. ¿Qué ha sucedido? Ha mediado una lectura, una conversacion imprudente, la presencia de un objeto seductor. He aquí la historia del despertar de muchas facultades del alma. Criada para estar unida con el cuerpo con lazo incomprensible y para ponerse en relacion con sus semejantes, tiene como ligadas algunas de sus facultades hasta que una impresion exterior viene a desenvolverla" (1139)

Ens parla de les forces latents com a factors de desenvolupament personal, com a element excitador i desenrotllador de les qualitats de les que el creador ens ha dotat, i proposa resignació cristiana, a les circumstàncies de la vida que limiten l'home per l'educació rebuda o de la professió elegida que ens han limitat les possibilitats naturals que hauríem pogut assumir com a inherents a la nostra personalitat.

Per tant l'educació rebuda facilita o dificulta el que els homes trobin i aprofundeixin, en el seu interior, les seves possibilitats.

Balmes ens fa una mescla de Teologia i psicologia per

aconseguir justificar la religió en relació al desenvolupament de les qualitats humanes, l'educació ha d'atreure les facultats innates de l'home, per aconseguir un model d'home realitzat. Si no vegeu aquestes paraules que va pronunciar l'1 d'octubre de 1837, que també ens ajuden a definir el que entenia Balmes per educació, facilitar i motivar les condicions que el Creador a disposat:

"...¿Al ver realiza do aquel grande y fecundo pesamiento de que una de las primeras necesidades de la sociedad es la acertada instruccion de la juventud, y de que, aun en medio de las más azarosas circunstancias, no debe jamás dejarse en olvido un objeto de tamaña importancia? El Creador ha favorecido al hombre con el sublime don de la inteligencia; pero si ésta no recibe un impulso que active su desarrollo, permanece como un metal precioso que la mano del artífice no ha sacado de la mina.

¿Queremos apreciar los prodigios que puede hacer la instruccion, y el inmenso y funesto vacio que deja su olvido? Echemos una ojeada sobre los varios países que en distintas épocas de la sociedad ha recorrido la civilizacion y la cultura; los mismos pueblos que hoy vegetan en la abyeccion más estúpida eran en otro tiempo aventajados modelos en toda clase de conocimientos científicos y artísticos, mientras otros que a la sazón vivían desconocidos entre las malezas de sus bosques o no tenían otra nombradia sino la que les diera su ferocidad y su barbarie, rayan ahora al más alto punto en todo linaje de adelantos". (1140)

Ara aquí hi trobam nous elements d'anàlisi, polítics i socials, i ens presenta la importancia que té per a ell la instrucció, que moltes vegades confon amb educació.

En aquest discurs ens argumenta raons d'Estat i d'interés social per impulsar la instrucció dels pobles, en aquests interessos socials situa els econòmics com a fonamentals a la societat que vivia.

Per a Balmes la situació de la societat en relació a la indústria i el comerç, i a raons morals, exigien la potenciació de les matemàtiques i el dibuix. (1141) Aspectes que són el bessó de la seva intervenció, ja que:

"Para que pueda formarse una idea cabal de la alta trascendencia que envuelven los intereses industriales i mercantiles, para que se comprenda la necesidad que tiene todo gobierno de cobijar con su proteccion y fomento aquellos ramos de instruccion que son la base de todos los adelantos, se me permitirá echar una rapida ojeada sobre el estado actual de las sociedades modernas con respecto a la industria y comercio, pues sólo de esta manera es dado concebir la deplorable suerte a que se condena un pueblo que los mire con indiferencia; entonces, y sólo entonces, se concebirá la razón por que algunas naciones que, por su ingenio, por su clima, por su situacion geográfica, parecen llamadas al más alto grado de elevacion y pujanza que raya en humillacion y abatimiento". (1142)

Segueix, amb aquesta tònica, en defensa de la potenciació de la nova economia i de la nova estructuració social, com un signe de civilització i de cultura. (1143) I justifica la preponderància de la nova classe dominant, com a potenciadora del nou estat social.

Però no crec que pensas amb una transformació econòmica, almanco teòricament, sinó que fruit de l'ambient provocat per la civilització que es vivia reconeixia un canvis econòmics, sense anar més allà.

Era una forma de justificar el domini de la burgesia en el camp de l'economia, fruit de les circumstàncies del seu temps, però també criticava al capitalisme com a fórmula massa materialista per dur els negocis de la terra.

Dins aquest context podem considerar Balmes, igual que De la Sagra i Ildefons Cerdà, com un iniciador de la Sociologia a l'Estat espanyol. En concret Balmes té reflexions sobre la importància d'estudiar els fets i l'ordre social i, per exemple, podem recordar afirmacions com les següents: El que pertany "al orden de la sociedad humana" és condicionat i sotmès a "las ciencias históricas o más propiamente sociales". "El estudio del orden social podría llamarse filosofía social o, si se quiere, filosofía de la historia". Aquí Balmes fa coincidir la Història amb la Sociologia. (1144)

En els seus escrits polítics es preocupa per definir la societat:

"Partiendo del principio de que una verdadera sociedad es una pluralidad de individuos conscientes, que se conciben ligados los unos a los otros por relaciones sensitivas, intelectuales y voluntarias, por una comunidad de sentimientos, de ideas y de deseos, es lícito considerar en ella todo un sistema y unidad estructural. Los que han admitido una concepción puramente mecánica de la sociedad no se han dado cuenta tal vez, de que matan el principio más importante de cuantos producen energías sociales: la acción de la conciencia y de la libre voluntad". (1145)

Amb aquestes crítiques Balmes intentava superar les concepcions organicistes de tipus cristià de la societat. Herbert Auhofer ens explica aquesta postura i diu que Balmes només considerava aquest organisme social en sentit analògic i que no era una unitat substancial sinó una pluralitat estructurada. (1146)

Balmes creia en la necessitat, quan tractava temes de

moral, social i política, d'aplicar a la seva anàlisi el mateix criteri que a les ciències naturals: l'observació. (1147) Per tant la seva visió ens sembla molt empirista.

De la importància que donava Balmes a l'estudi de la societat són significatives les paraules que citam:

"La sociedad, como el individuo, puede considerarse bajo diferentes aspectos y en diferentes relaciones, de donde resultan distintos órdenes de hechos e ideas que dan origen a otras tantas ramificaciones de la ciencia social. Orden material, intelectual, moral, religioso, político, administrativo, social, he aquí unas palabras que andan en boca de todo el mundo, pero que no van siempre deslindadas y definidas cual conviene para fijar debidamente la naturaleza y relaciones de los hechos que expresan. Nos ocuparemos, pues, de esa definicion y deslinde; que el tiempo empleado en esta tarea no será ciertamente tiempo perdido." (1148)

I a continuació ens passa a definir els ordres que ha esmentat, ens interessa assenyalar, en el nostre cas, el que diu de l'ordre moral, l'ordre intel.lectual, i l'ordre social. De l'ordre moral ens diu: "cuando se le contrapone al orden intelectual, social, etc. encierra lo perteneciente a las costumbres en cuanto si son buenas o malas." (1149)

De l'ordre intel.lectual: "abarca todo lo relativo a los conocimientos humanos" (1150)

Finalment, de l'ordre social ens diu que es refereix a "la organizacion intrínseca de la sociedad, político se aplica a su gobierno; lo primero encierra las ideas, las costumbres, los hábitos, las instituciones independientes a la forma de gobierno", així l'ordre social queda diferenciat de l'administratiu i el polític. L'ordre polític és aplicat a l'organització del

poder públic i la forma en que està fonamentat en la societat.

(1151)

Insisteix, però, que l'ordre social és el que abarca tot l'estat social, tot allò que globalitza la societat. Amb aquesta concepció de la realitat social ens vol donar a entendre que, dins l'ordre social, hi estan compresos l'ordre moral i l'intel·lectual, per tant l'educació estaria connexionada amb tots aquests.

Ens posa un exemple analògic:

"... en un individuo se encuentran lo físico, lo moral, y lo intelectual, y cualquiera de estas partes que se olvide al considerarlo, queda incompleto el conocimiento de él y no puede decirse que se le comprenda con perfeccion; lo propio, pues, puede afirmarse de la sociedad, y así nunca se podrá decir que se ha conocido perfectamente el estado social de un pueblo hasta que se conozca todo cuanto pertenece a su estado material, moral e intelectual." (1152)

A partir d'aquí ja ens interessa aprofundir el que entenia Balmes per educació, ja que la lligava molt a la instrucció, i per tant a la intel·ligència i al criteri moral. Considerava l'educació i la instrucció com a dos grans gèrmens de l'organització social, per això deia que "la educación es al hombre lo que el molde es al barro". (1153) L'home sempre depèn d'un altre home, i el procés educatiu es genera a través dels pares, els mestres, els amics i la mateixa vida.(1154) És l'educació que forma el comportament de l'home i hi incideix.

Per comprendre la importància que donava als diferents nivells educatius podem passar a analitzar el que entenia per

instrucció primària.

L'ensenyament ha de tenir predilecció per cobrir l'educació religiosa i moral, segons Balmes. Però també considera, com molts dels seus contemporanis, la importància de la primera educació i els coneixements adquirits. Creia que la preparació d'un bon mestre era imprescindible, en aquest nivell educatiu, i pensava que "fuera de desear que los maestros no solo profesasen principios religiosos y morales sino que los pusiesen en practica", la qual cosa ens fa insistir en el gran condicionant que ens ofereixen les idees pedagògiques de Jaume Balmes, que com a apologeta catòlic anteposa la formació religiosa i moral catòlica a l'educació del tipus secular que s'obria camí. (1155)

De la importància de la instrucció primària, concretament ens diu:

"Uno de los primeros cuidados que han de ocupar a los gobernantes y a todos los que, teniendo alguna influencia directa o indirecta sobre la sociedad, se interesan por el bien de sus semejantes, es sin duda la instruccion primaria. Si esta se halla arreglada, si presiden a la misma, la religion y la moral, resultarán los hombres más instruídos y menos viciosos, porque la generalidad de ellos no se forma con el estudio de elevadas ciencias, ni está destinada a carreras literarias, sinó que viviendo en una condición modesta conservan en el resto de sus días lo que se les ha enseñado en la primera edad, sin que tengan ocasión de añadir al caudal de sus luces otra cosa que las lecciones de la experiencia." (1156)

Aquesta instrucció està lligada a l'evolució de l'infant, i ens parla de la infància com una etapa de la vida amb dues qualitats: 1ª facilitat per rebre tota classe d'impres-

sions; 2ª dificultats per comprendre moltes coses al mateix temps. (1157)

Per facilitar a l'infant el procés educatiu és important que el mestre accomplixi una sèrie de condicions. Balmes pensa que els mestres haurien d'esser persones que no es preocupassin només pels principis religiosos i morals, sinó que seria necessari: "buscar para estos destinos hombres sinceramente morigerados, porque de otra suerte no es posible que los niños no presenciaren repetidas veces escenas que los escandalicen." (1158)

Malgrat aquest paternalisme moralitzant, considera que la tasca del mestre és més difícil del que pareix a simple vista, no pel fet d'ensenyar a llegir i escriure o algunes nocions elementals de religió, sinó per la diligència que el mestre ha de tenir per conduir els infants a la seva pròpia maduresa. Ensenyar els infants exigeix una preocupació i feineria, i més tacte que amb tot allò que era corrent al seu temps. Es queixa de la manca d'escoles per a la formació dels mestres i que això facilita la seva improvisació, per això es converteixen les escoles en reunió d'infants on es fa de tot llevat d'aprendre. (1159)

Segons la seva opinió, els mestres han de tenir present les qualitats de l'infant esmentades anteriorment. Han de comprendre quan es necessari utilitzar un mètode o l'altre a l'ensenyament, i degut a la dificultat que té el nin a comprendre moltes coses al mateix temps, aconsella un mètode senzill ja que ha de procurar que l'infant superi els obstacles

naturals a la marxa d'una intel·ligència que dóna les primeres passes. (1160)

En el que es refereix a la forma de transmetre els continguts es fa una sèrie de preguntes com per exemple:

"¿Cuántos son los niños que os diran el catecismo de un extremo a otro, y, no obstante, son incapaces de expresar con acierto el sentido de una línea? En prueba de esto desviaos en las preguntas del orden en que las han encontrado en el libro, servios de otras palabras precisándolos de esta suerte a mudar también ellos las suyas y notareis que a una pregunta le aplican una respuesta desbaratada, tomada al acaso de otro lugar del catecismo, dando así a entender que recitan por pura rutina, y que se ha llenado de palabras su imaginacion, mas no de ideas su entendimiento." (1161)

Aquesta reflexió ve a rel de la crítica que fa Balmes a l'excessiva memorització, a la poca atenció que posa l'escola en la comprensió. Això vol dir que no es procura despertar la intel·ligència.

Una altra de les preguntes que es formula és:

"Créese por ventura que los niños de edad de 8 a 9 años no son capaces de formarse ideas claras y exactas de muchos objetos, con tal de que le sean presentados con sencillez y buen orden correspondiente? ¿Porqué al propio tiempo que se les hace decorar el catecismo no se les podría presentar en pocas palabras y en pequeño número de lecciones la historia de la religion y obligarlos a referirla ellos mismos, prescindiendo de los términos del libro que les sirviese de texto?" (1162)

La resposta és afirmativa perquè ens indica com els nins, sovint, presenten historietes dels seus companys, o de la família o d'ells mateixos, fins i tot del poble allà

on viven. Perquè no aplicar això mateix a l'ensenyament de la religió i a la història de l'església? es demana Balmes. També ens ho diu quan es refereix a l'ensenyament d'altres matèries, en definitiva: "a todos los objetos en que se instruya a los niños." (1163)

Acaba per fer una crítica sobre l'estat en que es trobava el sistema educatiu, en concret la instrucció primària i apel·la a les autoritats a vigilar-la amb més deteniment, i utilitzar els mitjans necessaris per aconseguir mestres idonis.

Era conscient del moment reformista que es vivia en aquell temps a l'Estat espanyol, diu que no mancaven lleis ni institucions per a tot però, per desgràcia, al camp de l'ensenyament moltes de les lleis queden sense "obrar, amortiguadas, adormecidas, sin producir ningún resultado hasta que su utilidad las hace caer en desuso, y el desuso acarrea el olvido". (1164)

En aquest cas Balmes usa la comparació amb altres països per indicar la importància que es dóna a la instrucció primària, considera que a l'Estat espanyol aquesta instrucció:

"...haya estado entre nosotros tan descuidada, sea tan reducido el número de las escuelas, y estas disten mucho de llegar a la perfeccion en que las tienen otras naciones. Y no es que nos falten medios para obtener lo mismo que ellas han obtenido, sino que por un fatal efecto de un concurso de circunstancias, y también por esa especie de pereza habitual que se ha hecho hereditaria, no hemos cuidado de mejorar

los métodos, ni de informarnos siquiera de los adelantos en nuestros vecinos, y, sobre todo, no hemos pensado en aprovechar los muchos recursos de que disponíamos para el efecto, si hubiésemos acertado a dar la competente dirección a fondo e instituciones que podían fecundar el país haciendo su propio bien y asegurando su conservación y mejora." (1165)

També és veritat que s'adonava que, probablement, els temps havien canviat, i al manco hi havia persones preocupades per reflexionar i proposar millores al sistema educatiu. Considera que són moments propicis per que el govern impulsi decididament la instrucció primària, que crei escoles o que millori les existents, i fa vots perquè la revolució acabi i la societat es beneficiï del avanços útils que es produeixen a les nacions europees més desenvolupades. (1166)

L'ensenyament primari ha d'esser una de les primeres preocupacions dels governants, donada la seva incidència a la societat. Els governants i tots els que tenen una certa influència a la societat han de procurar que la instrucció primària estigui conforme a les condicions òptimes de les exigències de la societat que es viu.

El plantejament bàsic de la seva concepció, que considera la religió i la moral com a punts claus pels que han de vetllar els responsables del sistema educatiu, és que els homes valorin, per damunt la seva instrucció, la seva formació religiosa. No perquè siguin més instruïts seran més ben educats. L'educació primària ha d'esser el fonament per desenvolupar els individus per a la vida, per tant no es tracta de fer grans savis sinó que l'home hagi rebut els fonaments educatius en els primers

anys de la vida, i així pugui desenvolupar-se personalment, amb la sola experiència.

Però insisteix que la instrucció i l'educació resulten estèrils mentre no sien fonamentades sobre la religió.(1167)

El que manca als homes per obrar bé no és un coneixement especulatiu i general sinó el pràctic amb aplicació a tots els actes de la vida. També és veritat que Balmes corregeix aquesta afirmació quan a El Criterio proposa un ensenyament crític, en favor d'un model d'home reflexiu davant les idees dels altres, i aquesta reflexió ha d'esser preparada a través d'una correcta educació. Per explicar aquest punt de vista ens diu que l'home:

"No admita ideas sin analizar, ni proposición sin comprobar, formarse una ciencia propia que le pertenezca como su sangre, que no sea una simple recitación de lo que ha leído , sinó fruto de lo que ha observado y pensado." (1168)

Aquesta és una visió personalista des del punt de vista de la interiorització dels elements vivencials de l'individu. En el fons, el seu concepte d'educació es basa a l'individualisme més que a la socialització, un individualisme espiritualista que no té res a veure amb el seu pragmatisme, que a nivell d'idees potencia en defensa de la convivència social.

Per comprendre el pensament de Balmes sobre la segona ensenyança i l'ensenyament universitari ens podem fixar en el document més representatiu que ens va deixar l'autor: "El nuevo plan de estudios", de 1845, presenta una crítica a un pla que fonamentalment es dedicava a aquests nivells educatius. (1169)

Aquesta crítica va dirigida a qüestionar la centralització a l'estil francès, com ja hem indicat. Rebutja l'excessiu intervencionisme estatal i una exagerada dependència d'aquest monopoli que suposa la Universitat de Madrid. (1170)

Aquestes crítiques van dirigides a menysprear el poder civil, per exemple, és contrari a l'exclusivitat concedida al govern central de nomenar els rectors, en contra de l'intervencionisme governamental a través dels caps polítics, la qual cosa serà determinant a l'hora d'instal·lar el sistema reformista que tindrà característiques unidireccionals, d'alt a baix i de centre a perifèria.

Pel que fa referència a la segona ensenyança, no combrega amb l'article segon degut al paper que li assigna dins el conjunt de la distribució d'ensenyament:

"Si, como dice el artículo 2º, 'la segunda enseñanza es continuación de la instrucción primaria elemental completa', por qué no hacer entrar esta última en el plan formando un todo más compacto?" (1171)

Crec que les crítiques que Balmes dirigeix a aquest pla d'estudis tenen un matís neoclàssic, però quan parla de la segona ensenyança es preocupa de la continuïtat en els estudis i de la manca de globalitat en els plantejaments existents per la desconexió marcada entre primària i secundària, que pareixen superar el seu pensament tradicional.

Als plantejaments que ens indica, es deixa sentir també el seu esperit utilitarista a la moda dels seus antecessors

Il·lustrats. Es planteja la necessitat de superar la formació estrictament literària que es proposa en el pla referent a la secundària elemental:

"No acertamos a concebir la falta de tino con que se ha procedido en esta parte. Fijémonos en el primero de los cinco años en que se darà la enseñanza elemental. Comprende nada menos que lo siguiente: "1º gramática castellana. 2º Rudimentos de la lengua latina. 3º Ejercicio de cálculo aritmético. 4º Nociones elementales de geometría. 5º Elementos de geografía. 6º Mitología. 7º Principios de historia general." ¿Qué pueden aprender con tamaña balumba de asignaturas un niño de diez o doce años? ...Todas ellas es obligatorio para todos los que quieran hacer la carrera literaria. Para ser admitido al estudio de cualquiera de las facultades de filosofía; y este grado exige como condición necesaria los estudios de segunda enseñanza elemental. De aquí resulta que todos los niños tendrán que estudiar todas las asignaturas expresadas, aun los que no estén decididos a seguir la carrera literaria ..." (1172)

Balmes, troba inconnexió entre les ensenyances de les diferents matèries que conformen el currículum dels cursos, i considera excessiva la quantitat de matèries. També nota la mancança de matèries més tècniques, com dibuix linial, en el sentit que es podran cursar però no seran obligatòries.

A Jaume Balmes li preocupa que no hi hagi estudis de filosofia moral, i fa algunes reflexions de tipus sociològic, com per exemple:

"...muchas serán las familias, aun de las medianamente acomodadas, que no podran o no querran enviar a sus hijos a un establecimiento situado a larga distancia aun sin atender al aumento de gastos que ocasiona el entendimiento por separado, media el grave inconveniente de tener que enviar fuera de casa a niños de corta edad ... Verdad es que, segun el Plan podran establecerse institutos en otros pueblos (es refereix

als que no siguin capital de província) mediando razones especiales; pero la dificultad está en que los institutos de las capitales tendrán interés en que estas razones no medien, y además no será fácil en un pueblo subalterno reunir fondos necesarios para plantear un instituto ..." (1173)

Com és natural, es fica amb els plantejaments del pla en relació als estudis de teologia i la reforma dels seminaris conciliars. Per exemple, respecte als seminaris ens diu:

"Entre estos establecimientos no se cuentan los seminarios; pues ni tienen cabida en la clase de los públicos, que segun el art. 42, son aquellos que en todo o en parte se sostienen con rentas destinadas a la instrucción pública y estan dirigidos exclusivamente por el gobierno, en cuyo caso no se encuentran los seminarios; ni tampoco caben en la clase de los establecimientos privados como salta a los ojos por el nombre mismo, y se declara en todo el título segundo. De esto resulta que, aun suponiendo que un seminario tenga todas las asignaturas de 2ª enseñanza elemental, no disfruta el beneficio de la incorporación, y, por consiguiente, será de inferior condición, no solo a los institutos, sino también a los establecimientos privados. Así un particular cualquiera, mayor de 25 años, y que tenga las demás condiciones exigidas por la ley, podrá fundar un establecimiento de enseñanza con la validez de los cursos, mediante incorporación, facultad de que estará privado un obispo en su respectivo seminario. ¿Es esto justo? ¿Es religioso? No culpamos la intención; solo hacemos notar el hecho." (1174)

Però la crítica ja estava feta, no podia consentir que els bisbes no vetllassin per la moralitat dels ciutadans, i no gaudissin de les mateixes prerogatives que les institucions privades de segona ensenyança, malgrat complissin els mateixos requisits.

Seguia amb els plantejaments dramàtics que el caracteritzaven quan es tractava que el govern de l'Estat adquirís protagonisme enfront de l'Església. Sobre aquest tema manifesta que es dedueix:

"... Una cosa bien triste; y es que asoma en España el monopolio universitario, la funesta lucha entre Iglesia y Estado: medítelo el gobierno; medítelo el clero; medítelo los obispos; y precávase a tiempo una discordia semejante a la que destroza el reino vecino. ¿ No habría un medio de conciliación? ¿ No se podría adoptar con las modificaciones que se juzgasen oportunas el sistema antiguo? El artículo 10 del plan Calomarde admitía la incorporación de los cursos de filosofía a los seminarios mediante ciertas condiciones de las cuales una era que 'El plan literario de estudios, las asignaturas de cátedras, el plan literario de estudios, las asignaturas de cátedras, matrículas, duración del curso, academias, horas y métodos de enseñanza fuesen los mismos que en las universidades'." (1175)

La gravetat que ens indica, amb aquestes paraules, li servia per reivindicar la llibertat d'ensenyança de l'Església. Era una forma de remoure els interessos del clergat en favor dels estudis del seminari conciliar, perquè servissin d'estudis preparatoris de la Universitat. Apel·la als clergues a no estimular la posada en marxa del pla. (1176)

Segons Viñao Frago, la crítica fonamental de Balmes va adreçada al tema de la llibertat d'ensenyament i a la situació i regulació dels centres privats:

"Rechazo, conforme ya se ha indicado, del derecho de inspección reconocido a los jefes políticos sobre 'todos los establecimientos de instrucción pública' de sus provincias.

Rechazo del uniformismo en los métodos y contenidos, o forma de desarrollarlos; en su opinión, como también ya se ha señalado, en el ingreso a la universidad, solo debía exigirse la demostración en un examen, del conocimiento de unas disciplinas, dejando total libertad sobre donde y de que forma se habían adquirido.

La regulación establecida para los establecimientos privados suponía la exigencia de una serie de condiciones que era cumplir -sobre todo en cuanto a titulaciones del director y profesores-, ..." (1177)

A l'"Exposición de motivos" del pla quedava contemplada la possibilitat que:

"... Ciertamente es que algunas de las condiciones que el proyecto exige no podrán ser desde luego efectivas; cierto es igualmente que existen intereses creados a sombra de las disposiciones vigentes; pero el gobierno procurará en las aplicaciones conciliarlo todo, concediendo plazos y adoptando reglas para que el paso del actual orden de cosas al nuevo se verifique paulatinamente y sin lastimar intereses legítimos." (1178)

El punt de vista de Balmes no coincidia amb aquesta proposta perquè considerava que les arbitrarietats de la llei eren males de solucionar i quedaven a la voluntat del que tengués el poder en el moment d'aplicar-se.

Es veu que Balmes no va poder mantenir la seva postura manifestada al principi d'aquesta sèrie d'articles de neutralitat i no partidistes. (1179) Es decanta cap a postures antigovernamentals, al contrari, per exemple, que Gil de Zárate que des d'un principi presenta l'ensenyança com a qüestió de poder, qui domina l'ensenyança té poder. (1180)

La crítica que fa als estudis de teologia va dirigida a com:

"... En esta parte del plan, como en algunas otras, parece descubrirse cierta dejadez de pensamiento en que el autor se muestra más bien ocupado en llenar casillas de asignaturas que no en señalar con exactitud qué es lo necesario, lo útil, lo posible. La vaguedad de la expresión indica la poca claridad de las ideas." (1181)

A continuació, Balmes, descriu els establiments públics d'ensenyança, queden dividits en instituts, universitats, escoles especials, i col.legis reials. La primera crítica a aquesta

distribució que va dirigida a fer notar:

"... La incertidumbre del autor sobre la utilidad y posibilidad de lo que se establece; lo que indica escasez de datos y falta de madurez en el proyecto". (1182)

Balmes es formulava nombrosos interrogants, com per exemple: "¿Cual es el carácter distintivo de los institutos superiores o de primera clase?", ¿dónde se establecen dichos institutos superiores?", "¿De qué prerogativas disfrutaban?" etc. (1183) Preguntes amb respostes bastant escèptiques, considerava que les idees que s'oferien als plantejaments oficials ignoraven aquests interrogants.

La seva preocupació central en aquest apartat era la mania, en aquest cas probablement justificada, que li provocaven els privilegis otorgats a la Universitat de Madrid:

"No cabe ya ninguna duda de que la Universidad de Madrid no será como las demás ha de ser el centro de la unidad, la organizadora, el modelo de todas ellas a Madrid será necesario acudir para perfeccionarse en todas las ciencias para adquirir el título de superioridad; todos los honores serán para los superiores salidos de la universidad modelo; como si esa cabeza muerta que se llama capital de España, esa cabeza donde se fraguan todas las intrigas, todas las conspiraciones donde se preparan todas las calamidades del país, no ejerciese ya lo bastante su funesta influencia". (1184)

Veia aquest privilegi com a molt desgaciat per a les Universitats de províncies i critica el Ministre Pidal que, per altra banda, era bastant conservador en les seves concepcions polítiques en el sentit que:

"...Una Universidad central, tal como la pinta el señor ministro de Gobernación, no es poco improvisada;

un cuerpo de sabios no brota del suelo fecundo de real orden. Mejor hubiera sido cuidar un poco menos la centralización, dirigir todos los conatos a mejorar el personal de los profesores, ya buscando hombres nuevos, ya restableciendo algunos de los antiguos, que los hay dignísimos, y que fueron separados con la más solemne injusticia ..." (1185)

Com es veu, la crítica continua radical, encara que interessada, això ens ajuda a reflexionar sobre el significat i importància de la reforma moderada.

Tracta també el tema dels centres privats, critica les condicions que els imposen i, per altra banda, les considera inaplicables per la seva impossibilitat de complir-se. (1186)

Es queixa que en els centres privats només tendrien validesa els estudis de segona ensenyança, ja que els de les facultats majors és obligatori dur-los a terme als centres públics.

Considerava que el principi de la llibertat d'ensenyança havia d'avaluar les Universitats lliures, que volia dir el mateix que privades i catòliques.

Balmes, quan comentava les complementacions exigides als establiments privats, (només es consideraven públics els dirigits pel Govern) expressava que:

"Para abrir un establecimiento privado de segunda enseñanza es indispensable que el empresario o dueño del mismo reuna varias circunstancias que se expresan en el plan, entre las cuales figura la de presentar al Gobierno una persona que haga las veces de director. Este, a más de ser español, mayor de veinticinco años, y acreditar su moralidad y buena conducta, debe haber recibido el grado de doctor en letras o en ciencias si el establecimiento es de primera clase, y de licen-

ciado siendo de segunda o tercera. Esta última circunstancia serán muy pocos los directores que la tengan, ni ahora ni en adelante". (1187)

Malgrat això, explica com el Govern era conscient de les dificultats que l'aplicació d'aquesta normativa suposava. Insinuava que no es fes complir, donada la impossibilitat de tirar-la endavant, però a la fi decideix reflexionar sobre el cas hipotètic d'acceptar la legalitat, i passa a analitzar els contiguts de les diferents classes de centres privats de segona ensenyança, en relació als canvis introduïts i als reponsables dels centres on pertoca conduir aquests canvis segons la normativa establerta. Critica els estudis per massa enciclopèdics, que el ministre no hagués pensat més quina era la direcció adequada per a aquest tipus de centres, i que no arbitràs les proves més adients per aconseguir el personal que pogués garantir la corresponent aptitud de la manera més idònia. (1188)

Però allò que preocupava més a Balmes era veure en perill la tasca dels escolapis, perquè de complir-se les exigències establertes, els seria obligat abandonar l'esmentada labor educativa. Les dificultats amb que quedaven les corporacions religioses en el seu conjunt eren un punt important de qüestionament al Pla i, a més a més, intuïa la implantació d'un monopoli per part de l'Estat. (1189)

Una de les crítiques més fortes que fa Balmes és al sistema de funcionariat que es proposa, al respecte són significatives

les paraules referides a la centralització universitària i al seu professorat:

"La idea de considerar a los profesores como simples empleados del gobierno y de trasladarlos de unos a otros mirando las universidades como meras oficinas, solo puede adoptar quien ignore lo que es y lo que debe saber un hombre de letras. Los empleados de otros ramos llevan, por decirlo así, una vida militar, y no llegan a contraer los hábitos de los hombres dedicados a las carreras científicas y literarias. Con sus depa- chos, sus notas y los manuales que han menester para el desempeño de sus atribuciones tienen cuanto necesitan para instalarse en la correspondiente oficina y trabajar en ella el dia siguiente de su llegada a la población adonde se los a trasladado". (1190)

Assenyala una sèrie d'inconvenients normals en aquests casos, però és més radical quan es dirigeix al ministre Pidal i li diu:

"...ningún hombre de letras de algún mérito sufrirá con paciencia estar a las órdenes del ministro de la Gobernación para ser trasladado de un punto a otro, de un cuerpo a otro como un oficial del ejército. Mientras no posea otros medios se resignará quizás a su suerte; pero tan pronto como haya asegurado su subsistencia, si se le molesta con una traslación desagradable, contestará con la renúncia a la cátedra". (1191)

Acaba l'anàlisi del pla amb una de les preocupacions més marcades: la dels obstacles que posa a l'ensenyança eclesiàstica, però amb l'esperança que el clergat lluitarà per aconseguir el que li pareix quasi impossible; reunir les condicions necessà- per cumplir la normativa que suposava l'aprovació del Pla d'Estudis. (1190)

Per ell aquest era el punt més important, al considerar el paper que havia jugat l'Església catòlica en el sistema

educatiu. A més de la importància d'aconseguir que els educants pujassin amb una formació religiosa, perquè pensava que:

"Allí donde hay instrucción sin religión, allí hay desarrollo de la inteligencia sin moralidad, allí hay un semillero de vicios y de crímenes y allí hay, por consiguiente, un enemigo capital de la verdadera civilización" (1193)

Ens presenta la civilització quasi com un patrimoni exclusiu de l'Església catòlica, en nom de la religió, ja que ha de possibilitar una instrucció acompanyada de moral, aquesta funció només la pot complir l'Església, per aconseguir un model d'home virtuós. (1194) Fins i tot sense anomenar l'Església com institució.

Aquí podiem esmentar una sèrie de referències de Balmes, que resultarien altament aclaridores del tema, per exemple:

"El catolicismo, tan profundo en sus miras como prudente en su conducta, penetrado de la insuficiencia de la razón humana y de cuán peligroso es dejarla abandonada a sus propias fuerzas, no se contenta con afianzarla con el áncora de la autoridad, sino que, tomando en brazos el hombre desde su más tierna infancia, procura imbuir su entendimiento de ideas religiosas, de manera que todos los demás conocimientos que se le comuniquen le encuentren ya preparado". (1195)

Son paraules que Balmes afirmava a El Criterio, que reflecteixen el plantejament seu, plantejament partidari en vers l'educació catòlica que condicionava totes les seves reflexions sobre el tema. Religió, en general que condicionava, segons Balmes, tota la vida dels homes. (1196)

L'ideal d'home de Balmes és el que defineix la seva concepció educativa, el seu model d'home s'ha de conformar a través d'una educació moral i intel·lectual, humanista:

"El hombre es un mundo pequeño; sus facultades son muchas y muy diversas; necesita armonía, y no hay armonía sin atinada combinación, y no hay combinación atinada si cada cosa no está en su lugar, si no ejerce sus funciones o las suspende en el tiempo oportuno. Cuando el hombre deja sin acción alguna de sus facultades es un instrumento que le faltan cuerdas; cuando las emplea mal es un instrumento destemplado. la razón es fría, pero ve claro; darle calor y no ofuscar su claridad; las pasiones son ciegas, pero dan fuerza; darles dirección y aprovecharse de su fuerza. El entendimiento, sometido a la verdad; la voluntad sometida a la moral; las pasiones, sometidas al entendimiento y a la voluntad, y todo ilustrado, dirigido, elevado por la religión; he aquí el hombre completo, el hombre por excelencia. En él la razón da luz, la imaginación pinta, el corazón vivifica, la religión diviniza" (1197)

En aquesta concepció l'espiritualitat religiosa és la culminació de la perfecció humana, per tant l'home no arriba a la perfecció harmònica si no pot aconseguir aquest objectiu transcendent, no material. És una concepció humano-espiritualista que condiciona l'home a aconseguir la seva perfecció al més enllà.

Balmes defensa una pedagogia catòlica a ultrança, fonamentada, segons Roig Gironella, en els dos punts següents:

1.- "La Gracia no destruye la Naturaleza, sino que la perfecciona". 2.- "Pero además la eleva a un orden superior, sobrenatural al que ella por sí sola no podría llegar" (1198)

Era una revalorització del diví sobre l'humà, Déu per damunt la raó. D'aquesta concepció es poden deduir tres

normes:

1ª "Ni la flojedad de la indiferencia ni la dureza del fanatismo".

2ª. "Ni la soberbia del racionalismo ni el espectáculo escéptico del irracionalismo".

3ª "Ni revolucionario ni rutinario: pasión por la verdad". (1199)

En realitat, Balmes pretenia agafar una postura en contra del protestantisme i jugar un protagonisme dins el tradicionalisme catòlic vigent a la seva terra, però acceptava tot allò que li resultàs tolerable de la modernitat. La revolució i el liberalisme radical superaven excessivament la tolerància que la concepció de tots els ordres de la vida li permetien a Balmes.

A les crítiques que Balmes fa al Protestantisme també hi trobam concepcions moralitzadores que ens ofereixen possibilitats per interpretar la valoració que feia de certs comportaments humans. Les seves reflexions sobre la llibertat i el llibertinatge, la tolerància i la llibertat d'opinió que queden reflectides a "El Protestantismo comparado con el Catolicismo", ens poden ajudar a comprendre el seu pensament pedagògic, malgrat pensàs que:

"Entre los muchos y gravísimos males que han sido el necesario resultado de las hondas revoluciones modernas figura un bien sumamente preciso para la ciencia y que probablemente no será estéril para el linaje humano: la afición a los estudios que tienen por objeto al hombre y a la sociedad". (1200)

Balmes parteix de la idea que la religió catòlica és superior al protestantisme. Si no, mirau que deia:

)

"Los que miran al catolicismo como una de tantas sectas que han aparecido sobre la tierra será menester que busquen algún hecho que se parezca a éste; será menester que nos expliquen cómo la Iglesia puede de continuo presentarnos ese fenómeno, que tan en oposición se encuentra con la innata volubilidad del espíritu humano, será necesario que nos digan como la Iglesia romana ha podido este prodigio y que imán secreto tiene en sus manos el Sumo Pontífice". (1201)

Pensava que a l'Església catòlica hi havia alguna cosa que no era possible trobar a cap altra part. Per a Balmes era molt important que l'Església conservàs el seu sistema d'ensenyança a més de poder incidir en les reformes que es planificaven en aquell moment.

Per això criticava el règim de centres privats que el Pla d'estudis del 1845 pretenia, per llevar protagonisme a l'Església. La seva llibertat d'ensenyança anava dirigida en aquest sentit. L'Església era la mare de tots els poders, i per tant tenia dret, al manco, a controlar el sistema educatiu. Per qualque cosa Germà Prieto defineix Balmes com a polític "conservador del origen divino". (1202)

Amb una exagerada apologia en favor de l'Església catòlica, on arriba a afirmar que la civilització europea fou obra d'ella i el protestantisme va esser un obstacle, culpable, segons Balmes del seu endarreriment. (1203)

Entenia l'Església com a associació generadora de costums i lleis per aplicar a institucions amb la finalitat d'influençar les futures generacions. L'Església suposava, segons Balmes, una escola gran i fecunda, productora de doctrines generals que pretenien arribar a tots els individus.

Les formes de transmissió utilitzades per l'Església queden reflectides al següent paràgraf:

"Es tan importante para la instrucción y la moralidad de los pueblos ese sistema de continua predicación y enseñanza practicado en todas épocas y lugares por la Iglesia católica, que debe juzgarse como un gran bien el que en medio del prurito que atormentó a los primeros protestantes, de desechar las prácticas de la Iglesia, conservasen, sin embargo, la de la predicación". (1204)

Estava obsessionat per demostrar el paper de l'Església a la civilització.

Per altra banda, les idees que reflecteixen la importància de la labor moralitzadora i educativa que tenen les institucions religioses, per a Balmes, es troben resumides amb les següents paraules:

"Sea como fuere, lo cierto es que la sociedad no puede contiunuar sin la acción de los medios morales, que éstos no pueden limitarse al estrecho círculo en que se los tiene cerrados; y, por consiguiente, es indispensable que se fomente el desarrollo de las instituciones a propósito para ejercer la influencia moral de un modo práctico y eficaz. No bastan los libros: el extender la instrucción es un medio insuficiente, y que puede hacerse dañoso, si no se funda en sólidas ideas religiosas...

Educación, instrucción, moralización del pueblo: he aquí unas palabras que andan en boca de todo el mundo, y que indican cuán viva y generalmente sentida la llaga del cuerpo social y la urgente necesidad de acudir a tiempo previniendo males incalculables. Por esto bullen en tantas cabezas los proyectos benéficos, por esto se ensaya bajo diferentes formas el planteo de escuelas de párvulos, de adultos, de otras instituciones semejantes; pero todo cuanto se haga será estéril si no se encomienda a la caridad cristiana". (1205)

En definitiva, el que preten Balmes, és adequar els avanços polític-educatius i metodològics als interessos de la moralització catolica.

La seva preocupació per l'ensenyament propi de les institucions eclesiàstiques era, sense cap dubte, important en el seu pensament educatiu.

Considerava que la preparació i la instrucció del clergat no tenia els mitjans necessaris per dur-se a terme. Naturalment els seminaris conciliars s'havien de ressentir d'aquesta situació.

Balmes era conscient que:

"Entre los muchos y gravísimos males que están afligiendo la Iglesia española, merced a la miseria y abandono en que se la deja sumida, figura uno quizás poco atendido, pero que no es por ello de menor monta, y que se dará a conocer con el tiempo por sus desastrosas consecuencias. Hablamos de la falta de medios en que se halla el clero para proporcionarse la instrucción que necesita y de la pobreza y descuido en que yacen aquellos establecimientos donde se forman los jóvenes destinados a la carrera eclesiástica". (1206)

Mentre ens parla d'aquests afers ens comenta les dificultats que es viuen en general, en el món de l'educació, de resultes de la revolució, ens parla de la crisi per la que passava la Universitat, un ambient d'excessives novetats que dificultaven el seu avanç.

De la crisi de l'ensenyança i de la Universitat assenyala:

"Con los vaivenes de la revolución ha caído al suelo el antiguo sistema de enseñanza observado en las universidades; ¿Cómo se ha suplido esta falta? Bueno o malo dicho sistema, ¿que otro se ha excogido para reemplazarle? De los profesores antiguos, parte han fallecido, parte se han dispersado durante las agitaciones políticas, parte han sido destituidos en alguna de las varias reacciones cuya interminable cadena vamos recorriendo". (1207)

Balmes feia aquestes crítiques abans d'esser aprovat el pla Pidal-Gil de Zárate l'any 1845, les va publicar a "La Civilización" la segona quinzena de febrer de 1843, quan els liberals d'Espartero encara eren al poder.

Criticava els liberals progressistes perquè, segons ell, eren responsables del distanciament de l'Església i de l'Estat.

Quan especifica la seva crítica a la situació dels seminaris, ens parla dels canvis a la Universitat com a element distorsionador de la realitat educativa en general, però pensa que la seva incidència al funcionament dels seminaris no ha estat tan greu perquè gaudeixen de la vigilància episcopal, la qual cosa va facilitar una certa recuperació, malgrat resultats insuficient. De totes maneres creu comprensible el mal ambient que es viu als seminaris enfront de les reformes que es duen a terme, perilloses per la continuïtat formadora de l'Església. Si la religió és fonamental per a la persona és evident que els encarregats de formar les consciències religioses han d'esser ben preparats per tant la instrucció del clergat no pot perdre gens d'importància.

Té nostàlgia del passat que havia tengut l'Església a tots els camps que feien referència a la formació de les mentalitats humanes, sobretot del paper que havia jugat a la civilització degut a les seves aportacions científiques,

educatives i instructives. De totes maneres, Balmes planteja una idea fonamental per a la formació del clergat que haurà de repercutir a la formació dels ciutadans:

"Queda, pues, en claro que la instrucción es dañosa separada de las tendencias religiosas y de las máximas morales, pero que unida a ellas es altamente favorable a la virtud. La instrucción del clero no carece nunca de esta circunstancia, pues que su principal objeto son la religión y la moral; luego será siempre muy provechoso para la moralidad del mismo el que se fomenta la instrucción tanto como sea posible". (1208)

L'Església, només així, podria mantenir el paper preminent a l'esdevenir, però consolida la idea que s'ha de fomentar la instrucció del clergat amb tots els mitjans possibles.

De totes maneres, la seva concepció educativa, al manco en relació al clergat, resulta molt dogmàtica perquè pensa que aquells dogmes són invariables, són veritats revelades per Déu. L'home encarregat de transmetre aquestes veritats no pot quedar al marge dels avanços del seu temps en cap dels seus aspectes: moralment, intel·lectual, i religiós.

Com a especialista en qüestions de formació religiosa, Balmes no podia deixar de banda la publicació d'una obra com La religion demostrada al alcance de los niños. (1209) dedicada a conformar la consciència moral i religiosa dels infants, malgrat aquesta obra pareix més un tractat de filosofia elemental de la religió que un catecisme per a infants.

Es una apologia en favor del catolicisme, tot posant-se al costat de la jerarquia catòlica. Vol fer des de la seva

visió socio-política influenciada per la vida recent, segons el seu pensament social, pedagogia social i familiar.

És un defensor del control de l'Església sobre la moral i els costums dels individus, s'expressa a favor de la defensa, des de la moral catòlica, dels bons costums.

Concretament de l'educació, ens indica:

"¿Y que armas se han suministrado á los niños durante su educacion y enseñanza para poder defender su fe, si no en la conversacion, lo menos en el santuario de su consciencia? ¿A donde pueden acudir para encontrar compendiados en breves lecciones los fundamentos de nuestra Religion? Y esta enseñanza, ¿no es tanto y mucho mas necesaria que la de los principios de aritmética de geometria, de dibujo y otras con que preparar el ánimo de los niños para entrar después con provecho y lustre en sus respectivas carreras?

He aquí el vacio que me he propuesto llenar con la publicacion de esta obrita, que además de ser útil á los niños no dejara de ser provechosa á los adultos. Lamentables son la ignorancia y el descuido que haya sobre las materias: de todo se enseña, de todo se aprende menos de saber la razon de nuestra fe; y esta es una de las causas por que esta fe queda en tantos corazones de semilla estéril, si, lo que todavía es peor, no se la lleva el viento al primer soplo". (1209)

És una publicació que, a més de fer una defensa de la religió catòlica, com és habitual a Balmes, dejecta el protestantisme des de la comparació amb ell. Per exemple d'aquest tema ens parla amb els següents termes: "Se dan algunas reglas para no dejarse engañar por los protestantes, y se deshacen algunas de las dificultades que estos suelen proponer". (1210)

És una manera de posar en guàrdia a la gent en contra, no tan sols del protestantisme, sinó d'una excessiva llibertat social i econòmica, i en el cas de la política ens proposa